

НАУКОВІ ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ РОЗРОБКИ ТЕОРІЇ СПОЛУЧУВАНOSTI

Романенко О. П.

Київський національний лінгвістичний університет

Теорія сполучуваності слів, на якій базується поняття синтагматики, а також теорія лексичного значення слова є базовими та взаємозалежними поняттями комбінаторної семасіології (М. В. Влавацька, А. Гудавічус).

Сполучуваність слів досліджувалася ще античними філософами в межах синтаксису, зокрема Аполлонієм Дисколом у II ст. н. е. (“Про синтаксис частин мови”). І вже відтоді термін синтаксис, за словами В. В. Виноградова, Аполлоній уживав на позначення зв’язків між словами у реченні, а також між сполученнями звуків та складів (Виноградов, 1958).

Але найбільш ґрунтовного розвитку категорії синтаксису, як зазначав В. В. Німчук, набули у граматиках Лаврентія Зізання (1596) та Мелетія Смотрицького (1691). Розділові знаки у “Граматиці” Лаврентія Зізання позначають частини (синтагми), що об’єднуються на основі граматичних зв’язків та семантичної єдності. Саме у “Граматиці Славенській правильное синтагма” (1619) М. Смотрицький уперше вживає термін “синтагма”, який згодом став засадничим поняттям для розбудови цілої теорії (Німчук, 1985) – (синтагматики – уточнення наше – Р.О.).

Тимчасом лише пізніше у працях М. В. Ломоносова, який, за Ф. М. Березіним, вивчав правила сполучуваності слів та встановлював різні ступені граматичної узагальненості форм словосполучення, була знайдена залежність синтаксичних зв’язків між сполучуваними словами (Березін, 1984).

У XIX ст. цю проблему продовжує опрацьовувати, на думку В. В. Виноградова, О. Х. Востоков і насамперед через взаємодію лексичних значень та синтаксичних зв’язків слів (Виноградов, 1958). Виходячи з властивостей синтаксичних категорій та конструкцій, а також внутрішніх (синтагматичних) зв’язків слів різних груп, починається формування *теорії сполучуваності*. Безпосередньо іменну та дієслівну синтаксичну комбінаторику аналізував один із засновків психологізму в мовознавстві О.О. Потебня, проте залишав поза межами своїх досліджень лексику, що неодмінно впливає на процес поєднання мовних одиниць (Потебня, 1887).

Перспективні спроби у цій сфері належать також І. О. Бодуену де Куртене, який виявляв різницю між горизонтальними та вертикальними відношеннями при зіставленні одиниць та їх послідовній зміні (Бодуен де Куртене, 1963), але також не пояснив механізми цих складних процесів сполучуваності. Відтак, стислий попередній огляд досліджуваного питання дає підстави припустити, що у другій половині XIX ст. поняття словосполучення і сполучуваності в цілому не були остаточно вирішені.

Учень і послідовник І. О. Бодуена де Куртене М. В. Крушевський намагається повернути розгляд цієї проблематики у сферу психологізму, наголошучи на тому, що системність мови підтримується законами асоціацій. Уперше вчений надає розширене тлумачення понять “асоціація за суміжністю”

та “асоціація за подібністю”. Його постулати пояснюють закономірності системних зв’язків у мові, які пізніше розглядаються як асоціативні та синтагматичні відношення у Ф. де Соссюра, парадигматичні та синтагматичні – у Л. Єлмслева, селекції та комбінації – у Р. Й. Якобсона (Березин, 1984). Як справедливо зазначає Н. О. Андрамонова, М. В. Крушевський пов’язує залежність значення слова від його вживання з дією “закону зворотного зв’язку між обсягом і змістом”: “чим ширше вживання певного слова, тим менше змісту воно має” (Андрамонова, 2013), тобто збільшення (розширення) синтагматики слова призводить до зменшення (звуження) його парадигматики, та навпаки. Ці факти переконливо доводять, що саме М. В. Крушевський є засновником *теорії валентності та сполучуваності в мовознавстві*.

З 30-х років ХХ ст. вже розпочинають розробляти закони сполучуваності слів (Л. В. Щерба) і “не лише як правила синтаксису, але, що важливіше, – як правила складання смислів, що становлять не суму значень сполучуваних слів, а нові смисли” (Щерба, 1974).

Підсумовуючи, зазначимо, що теорія сполучуваності сягає перших наукових уявлень про синтаксис, які розвинуті крізь призму функцій та значень словосполучень (М. В. Ломоносов), психологічних законів асоціацій (М. В. Крушевський) та утворення нових смислів у процесі сполучуваності слів (Л. В. Щерба). Останні закони стали засадничими для становлення комбінаторної семасіології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрамонова Н. А. (2013). Синтагматические постулаты Казанской лингвистической школы. *Филология и культура*, 1, 7 – 11.
2. Березин Ф. М. (1984). *История лингвистических учений*. Москва.
3. Бодуэн де Куртенэ И. А. (1963). *Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т.* Москва : Изд-во Академии наук СССР. Т. 1.
4. Виноградов В. В. (1958). *Из истории русского синтаксиса*. Москва : Изд-во Московского университета.
5. Німчук В. В. (1985). *Мовознавство на Україні в XIV-XVII ст.* Київ : Наукова думка.
6. Потебня А. А. (1887). *Объяснение малорусских и сродных народных песен: Колядки и щедровки*. Варшава. Т. 2.
7. Щерба Л. В. (1974). *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград : Наука.